

REWOMEN

Evropsko žensko sećanje

The
REWOMEN project
commemorates the **20th**
anniversary of the
proclamation
of the
of Fundamental
by creating
an international
EU Charter
Rights
and disseminating
exhibition
dedicated to the history
of the Women's Liberation Movement

(W L M)
in Europe.

Serbia,
Slovenia,
Albania, Montenegro,
Germany, Poland,
Greece, Italy,
France,
Netherlands

Co-funded by the
Europe for Citizens Programme
of the European Union

9—30. jun 2022.

Međunarodna konferencija „DRUG-CA ŽENA. Žensko pitanje. Novi pristup“
Studentski kulturni centar Beograd, 1978.

REWOMEN

Evropsko žensko sećanje

Izdavač

Arhiv Vojvodine

Novi Sad, Žarka Vasiljevića 2A

www.arhivvojvodine.rs

Glavni i odgovorni urednik

Dr Nebojša Kuzmanović, direktor

Urednik

Ljiljana Bubnjević, viši arhivist

REWOMEN

Koordinacija projekta

Aleksandra Mirimanov

Bojan Milosavljević

Stručna konsultantkinja

Marijana Stojčić

Dizajn izložbe

Marija Šujica

Dragana Nikolić

Magda Radojlović

Produkcija izložbe - Šok zadruga

Darija Dragojlović

Magda Radojlović

Ivana Purtić

Konstantinos Petrović

Vladimir Ilić

Željko Grulović

Projekat „Evropsko žensko sećanje“ podržan je i kofinansiran u okviru programa Evropske unije – „Evropa za građane i građanke – Evropsko sećanje“.

Nosilac projekta je Arhiv Vojvodine u saradnji sa Fondacijom „Novi Sad – Evropska prestonica kulture“ i 16 partnerskih organizacija iz 10 država.

Trajanje projekta je 18 meseci, od januara 2021. do jula 2022.

Namera partnerske mreže je da projektom **REWOMEN** obeleži 20. godišnjicu usvajanja Povelje Evropske unije o osnovnim ljudskim pravima kroz kreiranje i promociju međunarodne izložbe posvećene istoriji Pokreta za oslobođenje žena u Evropi. Okupljajući partnere iz Evropske unije i sa Zapadnog Balkana ovim projektom želimo da obeležimo značajne ali nedovoljno vidljive istorijske prekretnice i promene u ženskim ljudskim, političkim, društvenim, ekonomskim i kulturnim pravima. Pokret za oslobođenje žena je jedan od najznačajnijih pokreta za ljudska prava u 20. veku i predstavlja zajedničku evropsku istoriju, izvan nacionalnih okvira.

Cilj projekta je da podrži i osnaži prava žena kroz povećanje vidljivosti evropske ženske istorije i razvoja međunarodne ženske solidarnosti.

Aktivnosti realizovane u okviru projekta su: pripremni sastanak, 4 međunarodne radionice i završna međunarodna konferencija.

Svaka dvodnevna radionica imala je specifičnu temu.

Žene i mir – mirovni pokreti, SOS telefoni (Berlin, Nemačka)

Žene i ekonomija – neplaćeni ženski rad (Varšava, Poljska)

Žene i kultura – feministička teorija i umetnost, ženske studije (Ptuj, Slovenija)

Žene i sloboda – reproduktivna i seksualna prava (Atina, Grčka)

U projektu je učestvovalo oko 100 žena iz partnerskih država, svih uzrasta i sa različitim profesionalnim i društvenim profilom: političke, društvene i istorijske nauke, umetnost i kultura, istorija umetnosti, novinarstvo, prava, ekonomija, radnice. Najmanje 95% učesnica bile su žene, kako bi se stvorila međunarodna ženska solidarnost, što je i jedan od glavnih ciljeva projekta. Za većinu žena učešće u projektu bio je prvi susret sa istorijom Pokreta za oslobođenje žena. U skladu sa ciljevima programa „Evropa za građane i građanke“, fokus projekta je bio na učešću, a ne na stručnom akademskom radu.

POKRET ZA OSLOBOĐENJE ŽENA (WOMENS LIBERATION MOVEMENT)

Pokret za oslobođenje žena naslanja se na čitav vek organizovane borbe žena za politička i građanska prava (pravo glasa, vlasništva, nasljeđivanja...), kao i prava na školovanje i pristup različitim zanimanjima. Sam termin se često koristi kao oznaka za feminizam II talasa koji nastaje tokom šezdesetih godina u SAD, Britaniji i Nemačkoj zajedno sa mirovnim, antikolonijalnim i ekološkim pokretom/ima, studentskim pobunama '68, kao i pokretima za rasnu jednakost i prava seksualnih manjina. Isključivanje koje su doživljavale i u okviru ovih pokreta od strane muških saboraca, podstaklo je mnoge žene koje su u njima učestvovala na formiranje specifično ženskih, feminističkih grupa koje su otvarale pitanja različitih dimenzija potčinjavanja i ugnjetavanja žena. Kroz grupe za podizanje svesti (rap grupe), pružanje različitih usluga, pomoći i podrške ženama koje su preživele ili preživljavaju muško nasilje (poput SOS telefona), pravne inicijative (na primer za priznavanje prava

na abortus i/ili jednake plate), organizovanje protesta i umetničkih i kulturnih događaja, razvijanje feminističke teorije i pokretanje Ženskih studija, Pokret za oslobođenje žena skretao je pažnju na patrijarhat kao sistem muške dominacije kojim se favorizuju muškarci kao grupa i ugnjetavaju žene kroz društvene, političke, ekonomske i kulturne institucije. Tada ustanovljena maksima **„Lično je političko“** odbacivala je kao lažnu, podelu na javnu i privatnu sferu društvenog života u kojoj prva, oblast ekonomije, politike, nauke, religije, umetnosti... „prirodno pripada“ muškarcima, dok su druga, sfera porodice i doma, kućnih poslova, brige o deci, starima i nemoćnima, primarna odgovornost žene. Ukazujući da patrijarhalni odnosi moći kroz seksizam i nasilje nad ženama, kontrolu nad ženskim telom i eksploataciju žena, oblikuju sve sfere ljudske egzistencije, Pokret za oslobođenje žena pitanje rodni odnosa u društvu postavio je kao politička pitanja koja zahtevaju političku akciju.

SOS telefoni za žene i decu žrtve nasilja

Često je borba protiv nasilja nad ženama za mnoge prva asocijacija na Pokret za oslobođenje žena. To nije neočekivano, ako se ima u vidu, da su njegove aktivistkinje prve tematizirale nasilje kao politički i društveni problem čiji uzrok je duboka nejednakost između muškaraca i žena. Uvid ženskog pokreta bio je da to kako odrastamo kao žene ili muškarci oblikuje čitav naš život. Od najranijih dana u porodici deca uče da postoje različite osobine i ponašanja koja su primerena dečacima (muškarcima) i devojčicama (ženama). Posledica tog pripisivanja su i različita očekivanja od muškaraca i žena i njihova različita zastupljenost u društvenom životu. Muškarcima „pripada“ javna sfera – oblast politike, ekonomije, nauke, religije... Žene su primarno odgovorne za privatnu sferu – porodicu i dom, kućne poslove, brigu o deci, starima i nemoćnima. Različite forme nasilja (fizičko, seksualno, psihološko, ekonomsko...) nisu incidenti niti individualna patologija, već sankcije za one koje odstupaju ili pokazuju tendenciju da odstupe od onoga što se od njih očekuje i mehanizam kojim se žene zadržavaju u postojećoj poziciji. Kako pokazuju podaci Svetske zdravstvene organizacije o raširenosti nasilja nad ženama za period 2000–2018, na globalnom nivou svaka treća žena (30%) je preživela neki vid seksualnog ili fizičkog nasilja. Više od četvrtine žena starosti 15–49 godina bile su izložene fizičkom i/ili seksualnom nasilju od strane svog intimnog partnera barem jednom u životu. Na globalnom nivou, čak 38% svih ubistava žena počine intimni partneri.

Pokret za oslobođenje žena, kroz grupe za podizanje svesti, prvi je otvorio prostor u kome su žene mogle da govore o ličnim iskustvima nasilja bez ućutkivanja, poruge ili optužbi da su same krive. U sigurnom prostoru žene su mogle da prevaziđu brane skrivanja, poricanja i stida, koje su ih sprečavale da prepoznaju i imenuju svoje traume, da podrže jedna drugu i preduzmu zajedničku akciju. Metode ovih grupa (prisnost atmosfere, stroga poverljivost i imperativ govorenja istine) postavile su osnove rada grupa za pružanje pomoći ženama koje su pretrpele ili trpe nasilje, poput savetovališta i SOS telefona. Do današnjih dana osnovni principi rada SOS telefona ostali su isti: sva ispričana iskustva na SOS telefonu i u konsultacijama su poverljiva, veruje se iskazu žena koje su preživele nasilje, žena nije kriva za nasilje koje je preživela, nasilnik je odgovoran za nasilje, nasilnikova je krivica i sramota. Iako do danas SOS telefoni i dalje dominantno počivaju na radu ženskih grupa, dok se države u najboljem slučaju, sporadično uključuju kroz dodelu budžetskih sredstava,

nasilje nad ženama se danas prepoznaje kao problem i odgovornost celokupnog društva.

Ženske studije

Gde su žene u istoriji? Možemo li bez napora da nabrojimo bar deset žena koje su ostavile dubok trag na ljudsku misao ili delovanje? Zašto ne znamo za renesansne slikarke, antičke spisateljice, naučnice koje su pomerale granice u naukama, poput sociologije, medicine, biologije, kompjuterskih nauka? Da li njih jednostavno nije bilo ili su zaboravljene? Ako su zaboravljene, šta nam to govori? To su neka od pitanja koja su postavljale i žene iz Pokreta za oslobođenje žena unazad sada skoro 70 godina. Ženske studije su izrasle iz ženskog pokreta i uvida da nevidljivost ženskog doprinosa društvu nije slučajna, već je posledica ukupne podređenosti žena u društvu. Tokom istorije u većoj ili manjoj meri, njima je sistematski ograničavan ili na različite načine (formalne i/ili neformalne) otežavan i pristup sferi znanja, obrazovanju i određenim zanimanjima. Iako je do prve polovine 20. veka izboreno formalno pravo na obrazovanje i rad (barem u evropskim zemljama i Severnoj Americi), ono s čime su se žene suočile je muška perspektiva navodno rodno neutralnih nauka. Pokazalo se da se u okviru tradicionalnih naučnih oblasti ženska istorija, perspektive, doprinosi i žensko iskustvo po pravilu marginalizuju i/ili pogrešno predstavljaju. Taj uvid označava simboličku tačku rađanja ženskih studija. Od kraja 60-ih godina kada su pokrenuti prvi programi ženskih studija u SAD i Britaniji, one istražuju i čine vidljivim istoriju žena i njihov doprinos u ekonomiji, politici, nauci i umetnosti, osvetljavaju ženska iskustva i perspektive, analiziraju načine na koji se u društvu održava podređenost žena i nastavlja sa njihovim ugnjetavanjem. Ujedno, kroz povezivanje sa aktivizmom, ženske studije su i jedan od alata za promenu položaja žena i celokupnog društva. Od tada ženske studije brzo rastu i danas su zastupljene na stotinama univerziteta širom sveta, usložnjavajući svoju perspektivu kroz analizu odnosa roda i naših drugih pripadnosti, poput rase, klase, seksualnosti i tako dalje. Vremenom ženske studije prerastaju u studije roda (gender studies) i uključuju u polje svoje analize ne samo načine na koje patrijarhalni sistem oblikuje živote žena, već i kako kroz svoje uske kalupe ženskosti i muškosti utiče na ljudska bića ukupno.

Centar za ženske studije, istraživanja i komunikaciju

je pokrenut 1991. godine na inicijativu aktivistkinja grupe „Žena i društvo“. Osnivačice i članice prvog Nastavnog odbora Centra 1991/1992. bile su: Marina Blagojević, Neda Božinović, Biljana Dojčinović Nešić, Sonja Drljević, Daša Duhaček, Jasmina Lukić, Lepa Mladenović, Zorica Mršević, Žarana Papić, Slavica Stojanović i Jasmina Tešanović. Prvi seminar ženskih studija organizovale su Sonja Drljević i Daša Duhaček. Eksperimentalni jednosemestralni kurs u trajanju od deset nedelja, simbolično je započeo 8. marta 1992. godine (letnji semestar 1991/92) u podrumu Kulturno-istraživačkog centra Srbije. Centar je postao mesto okupljanja saradnica koje su se do tada samostalno bavile feminističkom teorijom. Već u školskoj 1993/94. broj predavačica u Centru se utrostručio, a 1996/97. je bio šest puta veći od prvobitnog. Nakon velike međunarodne konferencije „Ženske studije i zemlje u tranziciji“ 1998. godine, Centar je postao Koordinacioni centar za profesionalno udruživanje žena koje se bave ženskim studijama u zemljama u tranziciji.

Ženske studije na Beogradskom univerzitetu. Od 1992. godine na Filozofskom fakultetu u Beogradu, iako u ograničenom obimu, uvedena je nastava iz delokruga Ženskih studija

zaslugom Anđelke Milić, Žarane Papić i Marine Blagojević. Za predmet je odabran naziv „Polnost i kultura“. Predlog za uvođenje ovog predmeta prvo je prihvaćen na Odeljenju za sociologiju, a zatim je prosleđen na nivo Filozofskog fakulteta. Ženske studije su prihvaćene kao izborni predmet na trećoj godini studija za sledeća odeljenja: Sociologiju, Pedagogiju, Andragogiju, Istoriju umetnosti i Etnologiju. Ovo označava značajnu institucionalnu prekretnicu u razvoju ženskog pokreta u Srbiji. Nakon potpisivanja sporazuma o saradnji Filozofskog fakulteta i Fakulteta političkih nauka Univerziteta u Beogradu na planu ženskih studija, 1997. godine na Fakultetu političkih nauka, ženske studije su ponuđene kao izborni predmet studentima/kinjama Odseka za novinarstvo i komunikologiju na dodiplomskom nivou.

Ženske studije i Centar za ženske studije, istraživanje i komunikaciju pokrenule su početkom 1995. godine časopis **Ženske studije – Časopis za feminističku teoriju** kao jedini naučni časopis iz te oblasti. Ideja časopisa bila je popularizacija feminističke teorije u regionu i izlazio je tri puta godišnje u periodu od 1995. do 2002. godine. U prvom broju časopisa u uvodnom delu „Reč uredništva“, navodi se da će tematski pokrивati različite oblasti „pre svega istoriju i teoriju ženskog pokreta, različite struje u feminističkoj teoriji, sociologiju i antropologiju pola/roda, pravnu problematiku, književnu teoriju, ali i opštu teoriju kulture i problematiku drugih umetnosti. Objavljeno je 15 brojeva Ženskih studija, a glavne urednice časopisa su bile Jasmina Lukić (1995–2000) i Branka Arsić (2000–2002). Od 2002. godine promenjeni su ime i koncepcija časopisa i pokrenut je novi časopis Genero: časopis za feminističku teoriju.

Akadske 2003/04. na Fakultetu političkih nauka u Beogradu uvedene su Studije roda kao interdisciplinarni program specijalističkih studija i dvogodišnje magistarske, kasnije masterske studije.

Program koordiniše Daša Duhaček.

Danas su Studije roda interdisciplinarni program humanističkih disciplina i društvenih nauka koji se bavi kako izučavanjem istorije feminizma i feminističkog pokreta, tako i savremenim teorijama i političkim praksama kada je reč o pitanjima identiteta i razlika. Interdisciplinarno polje istraživanja studija roda podrazumeva presecanje i ukrštanje pitanja, problema i metodologija različitih disciplina: od filozofije, antropologije, teorije književnosti, preko psihologije, sociologije, pedagogije, politikologije, socijalne politike i socijalnog rada, do teorije prava. Takođe, ovo polje istraživanja podrazumeva i analizu javnih politika. Program je usredsređen na probleme diskriminacije pre svega na osnovu roda i pola, ali i klase, 'rase', seksualnosti, etniciteta i drugo, kao i na pitanje otpora sistemima diskriminacije i isključivanja.

Ženske studije na Novosadskom univerzitetu.

Ženske studije i istraživanja kao alternativan akademski program pokrenut je u Novom Sadu školske 1996/97. godine. Utemeljile su ga Ana Bu, Alisa Horak, Nada Ler Sofronić, Veronika Mitro, Tatjana Perić, Svenka Savić, Vijera Suhanek, Gordana Štasni, Ljubica Šugić, Dubravka Valić Nedeljković i Vera Vasić. Od školske 2003/2004. kao visokoškolski (prvo dvogodišnji, a

posle jednosemestralni), alternativni i interdisciplinarni obrazovni program deo je sistema visokog obrazovanja u formi specijalističkih, magistarskih/masterskih i doktorskih studija. Program se realizuje kroz povezivanje feminističke teorije i aktivističkog delovanja i u saradnji sa drugim centrima za ženske studije i različitim predavačicama zemlje i inostranstva (Daša Duhaček i Adrijana Zaharijević iz Beograda, Nevena Petrušić iz Niša, Zilka Spahić iz Sarajeva, Eva D. Bahovec i Milica Antić Gaber iz Ljubljane). Studenti/kinje, takođe, dolaze sa prostora cele bivše Jugoslavije, pa se program može smatrati regionalnim.

Svetlana Slapšak

Godine 1977. tadašnja Istraživačka zajednica u Sloveniji finansirala je studiju pod nazivom **Društveni položaj žena u Sloveniji**. Istraživanje je sprovedeno na Fakultetu društvenih nauka Univerziteta u Ljubljani, a vodila ga je Mirjana Ule, uz pomoć Silve Mežnarič i Nuše Ferligoj. Empirijska osnova istraživanja bio je poseban skup pitanja o podeli uloga u porodici i društvu u Anketi slovenačkog javnog mnjenja iz 1977. godine. Bila je to jedna od prvih empirijskih studija o podeli uloga u porodici. Bila je i metodološki inovativna jer je pratila promene koje su se, prema mišljenju ispitanika/ca, dešavale tokom tri generacije. Osnovna pitanja u anketi su bila: kakva je trenutna raspodela uloga u porodici, kakve su se promene dogodile u raspodeli uloga u vašoj sopstvenoj porodici u poređenju sa porodicom porekla i kakve promene rodni uloga ispitanici/ce očekuju u budućim generacijama. Rezultati studije su predstavljani na Svetskom sociološkom kongresu u Upsali i predstavljali su prvu prezentaciju iz oblasti ženskih studija iz jedne socijalističke zemlje.

Slovenija je prva od bivših jugoslovenskih republika u kojoj je program ženskih studija uspeo da uđe u akademsko polje i postane deo institucionalizovanih univerzitetskih studija. Već 1986. godine su slovenske feminističke akademkinje – uglavnom iz društvenih i

humanističkih nauka – u sistem visokog obrazovanja uspele da uvrste feminističke teme, te su ih diverzifikovale i disperzirale po različitim fakultetima tokom devedesetih godina. Prvi kurs koji je imao reč „žene“ u svom naslovu bio je kurs **Žensko pismo** na Katedri za slovenske jezike Fakulteta umetnosti, koji je držala beogradska profesorka Svetlana Slapšak 1986. godine.

Akadske 1987/88. godine na Fakultetu za sociologiju, političke nauke i novinarstvo (danas Fakultet društvenih nauka) pokrenuti su kursevi iz oblasti ženskih studija. U nazivima ovih kurseva to nije otvoreno navođeno, već su teme sakrivene u okviru širih tema kao što su „javno i privatno“ ili „porodica“. Osim ovoga, postojali su i i kursevi koji su se doticali društvene nejednakosti muškaraca i žena. Ovi kursevi već sadrže reč „žene“, pa čak i „femininost i maskulinitet“ u svojim nazivima, ali su u stvari bili istraživački seminari, a ne „pravi“ kursevi. Ipak, privlačili su mnoge studente/kinje i proširili njihovo interesovanje za pitanja položaja žena.

Tokom devedesetih feminističke predavačice i istraživačice iz akademske sfere su uspešno pokrenule nove kurseve iz oblasti ženskih studija na dodiplomskom i postdiplomskom nivou. Školske 1992/93. godine na Fakultetu društvenih nauka u Ljubljani uveden je novi magistarski program pod nazivom „Seksizam kao (savremena) tradicija“ (Seksizem kot (sodobna) tradicija) koji je koordinisala Maca Jogan. Program je obuhvatao nekoliko različitih kurseva koji su se bavili rodnom nejednakostima. Na Odeljenju za sociologiju na istom fakultetu 1993/94. godine studentima/kinjama dodiplomskih studija je ponuđen jedan izborni kurs i nekoliko izbornih seminara sa temama iz oblasti ženskih studija.

Pokrenut je i prvi feministički naučni časopis „Delta“ 1995. godine. Pokrenula ga je Eva D. Bahovec.

Na nivou masterskih i doktorskih studija, novi interdisciplinarni program pod nazivom „**Ženske studije i feministička teorija**“ započeo je 1997/1998. godine u koordinaciji tri katedre (Katedra za filozofiju – Eva D. Bahovec, Katedra za nemački jezik – Neva Šlibar i Katedra za sociologiju – Milica Antić Gaber). Program se sastojao iz četiri različita modula: *Feministička teorija i filozofija, Ženske studije iz oblasti književnosti i teorije književnosti, Feministička teorija i kulturalne studije, i Feminizam i politička teorija*, svaki sa nekoliko specifičnih kurseva u okviru svojih polja. Studenti/kinje po okončanju ovog programa, mogu da nastave svoje školovanje na doktorskom nivou.

Maca Jogan

1968. Studentski protest protiv represije

FAZA 1 - KONFLIKT (1968–1978)

Karakteristike:

1. Žene protiv (muške) akademije kao autoritarnog, buržoaskog sistema;
2. Žene zauzimaju univerzitet. Prvo, otvaraju ga studentkinjama i docentkinjama, šireći svoj pokret. Drugo, bore se protiv univerziteta koji getoizira žene na „ženskim“ fakultetima.
3. Odvajanje od Studentskog pokreta zbog patrijarhalnosti koju je pokazao. Feministkinje počinju da se sastaju odvojeno, formiraju tri komisije (*Žene i politika*, *Žene i kultura*, *Žene i rad*), samostalno demonstriraju pod sloganom „Lično je političko“.

Karakteristika feminističkih publikacija u tom periodu jeste fokus na odnos između teorije i političkih, poetskih, umetničkih praksi.

Ženski univerzitet

2. FAZA – ODVAJANJE I RAZVOJ (1979–1980)

Karakteristike:

1. Antiakademizam MLD (Movimento di Liberazione della Donna) i MLDA (Movimento di Liberazione della Donna Autonomo). Univerziteti se vide kao sedišta akademske moći i simbol falocentričnog patrijarhalnog znanja/moći.
2. Pokretanje kurseva poput L'UNIVERSITA' DELLE DONNE (Ženski univerzitet) u periodu 1979–1988. Njihovi glavni ciljevi su: 1) Ponuditi interpretativne ključeve za analizu patrijarhalne kulture; 2) Podizati kapacitet žena za kritičko čitanje kulture kroz razvijanje feminističkih alata za teorijsku i praktičnu analizu; 3) Dovedi u pitanje discipline patrijarhalne kulture kroz feminističku praksu.

Nastaje mnoštvo feminističkih publikacija: alternativni časopisi, čitalačke grupe, kursevi za žene.

**Bog je mrtav;
Marks je mrtav;
patrijarhat umire od dosade
i mi nismo baš najbolje,
ali znate,
žene žive duže.**

Uvod u *Manifest Kiborg*, 1995.

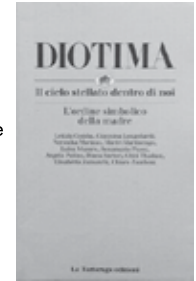
FAZA 3 – SARADNJA između Univerziteta i feminističkih aktivističkih grupa (sredina 80-ih i 90-ih)

Karakteristike:

- Pokretanje centara i katedri za ženske studije na fakultetima u okviru Univerziteta.
- Brojna društva (najprestižnija su društva istoričara, filozofa i književnika) počinju da organizuju letnje škole, konferencije, sastanke sa ciljem promovisanja istraživanja u oblasti ženskih i rodni studija.

Glavni ciljevi su:

- revalorizacija ženskog iskustva i subjektivnosti;
 - uvođenje novih pojmova i kategorija u istraživanja i nastavu radi modifikacije sadržaja i metoda;
 - promovisanje edukacija učenika/ca u školama i na univerzitetima, i podrška istraživanjima mlađih naučnica
- Fokus feminističkih publikacija je na: filozofiji, književnosti, sociologiji, istoriji, psihoanalizi, umetničkim i kulturološkim studijama.

FAZA 4 – Institucionalizacija i internacionalizacija ženskih i rodni studija (1990–2000)

Karakteristike:

1. Saradnja sa LGBTQ+ zajednicom;
2. Osnivanje 1991. godine Interdisciplinarnog centra za istraživanje i studije o ženama i rodu (Centro Interdisciplinare di Ricerche e Studi delle Donne e di Genere CIRSDe)
3. Nove studije: Kvir pristup feminističkoj teoriji; Romski feminizam; Rod i migracije; Eko-feminizam.

Karakteristike feminističkih publikacija: ženske i rodne studije kao naučna interdisciplina.

Mario Mieli (1952-1983)

Psihoanalitičarka i aktivistkinja **Antoinette Fuk** (1936–2014), jedna od osnivačica francuskog **Pokreta za oslobođenje žena (Mouvement de libération des femmes - MLF)** 1970.

godine, osnovala je *Visoku školu za ženske studije* 1978. godine, 1980. *Ženski naučno-istraživački institut* i *Opservatoriju mizoginije* 1989. godine. Istovremeno, njeno zalaganje za oslobođenje žena dovelo ju je do brojnih aktivnosti u oblasti izdavaštva, pa je 1972. godine pokrenula *Editions des femmes*, prvu žensku izdavačku kuću u Evropi. Cilj izdavačke kuće od početka je bio i književni i politički: promocija književnog stvaralaštva žena i borba žena za unapređenje vlastitog položaja. Otvorene su istoimene knjižare u Parizu (1974), Marseju (1976) i Lionu (1977). Napravila je prvu zbirku audio knjiga u Francuskoj *La Bibliothèque des voix* (1980). Učestvovala je u izdavanju novina *Le Quotidien des femmes* (1974–1976) i mesečnika, a zatim nedeljnika *Des femmes en mouvement* (1977–1982).

Pokret za oslobođenje žena (Mouvement de libération des femmes - MLF)

Grupa za feminističke studije Univerziteta u Parizu (GEF Paris 7) bila je jedna od pionirskih grupa u razvoju feminističkih studija u Francuskoj. Jedna od njenih osnivačica bila je **Fransoaz Pik**, istoričarka, sociološkinja, predavačica političkih nauka na Univerzitetu Pari-Dufin i jedna od osnivačica francuskog **Pokreta za oslobođenje žena (MLF)**. Ona

je od 1975. godine jedna od ključnih akterki u procesu institucionalizacije feminističkih istraživanja koja su doprinela razvoju ženskih studija. Učestvovala je u organizaciji čuvenog kolokvijuma *Žene, feminizam, istraživanje (Colloque Femmes-féminisme et Recherche)* u Tuluzu 1982. godine. Na ovom simpozijumu je formulisana i akcioni plan za kreiranje i institucionalizaciju feminističkih istraživanja po uzoru na američke ženske studije i finansiranje specijalizovanih časopisa koji doprinose konstituisanju feminističkih studija. Ovaj događaj je označio prekretnicu u razvoju feminističkih studija u Francuskoj. Osnovala je *Nacionalnu asocijaciju za feminističke studije (ANEF)*.

Uspeh nacionalnog kolokvijuma *Žene, feminizam, istraživanje (Colloque Femmes-féminisme et Recherche)* u Tuluzu 1982. godine sa 800 učesnika/ca i predstavljena 144 rada, svedočilo je o razvoju istraživanja i potrebi da se ona podstiču. Takođe je podstakao Ministarstvo za istraživanje i tehnologiju i

Ministarstvo za ženska prava da finansijski podrže feministička istraživanja. Nacionalni centar za naučna istraživanja (Centre national de la recherche scientifique – CNRS) takođe je podržao ovu inicijativu. Ministarstvo za ženska prava, odnosno ministarka Ivet Rudi odobrila je u te svrhe otvaranje tri specijalizovana mesta na univerzitetu. CNRS je uspostavio 1983. godine akcioni program *Feminističko istraživanje i istraživanje žena* u okviru koga je finansirano 68 projekata. Tako se razvija „intelektualni“ feminizam, pri čemu feminističke studije postaju jedne od feminističkih praksa koja su između ostalih, sredstvo za transformaciju položaja žena i rodni odnosa.

Godine 2000. osnovana je *Archives du féminisme* koji je danas važan izvor istraživanja za ženske studije. Arhivu feminizma osnovala je istoričarka Kristin Bard čija oblast istraživanja su politička, društvena i kulturna istorija žena i roda: istorija feminizama, istorija antifeminizma, istorija seksualnosti, istorija

roda u politici, istorija značenja odeće, posebno pantalona i sukni kao markera rodni i političkih pitanja. *Archives du féminisme* prikuplja i promovise archive feminističkih organizacija i grupa i aktivistkinja. Kristin Bard je predsednica *Archives du Féminisme*, rukovodi istoimenom zbirkom u Rennes Univerziteti Press. Takođe, vodi virtualni muzej istorije žena i roda MUSEA.

LIBERATION DES FEMMES

ANNEE ZERO

Pemifer Frauenreferat Frankfurt

Tokom 1974. godine održavaju se prvi „ženski seminari“, na univerzitetima u Berlinu, Minsteru, Frankfurtu, Minhenu... Podstrek za njihovo pokretanje dolazi od studentkinja koje su aktivne u ženskim centrima. Alis Švarcer predaje sociologiju na Univerzitetu u Minsteru i organizuje prvi ženski seminar o seksualnosti.

Sledeće godine, 1975, studentkinje na Univerzitetu u Sarbrikeni uspostavljaju prvo „nezavisno odeljenje za ženska pitanja“ (*Autonomes Frauenreferat*). U narednim godinama odeljenja za ženska pitanja nastaju na više od 20 univerziteta u Nemačkoj.

U junu 1976. godine 12 predavačica iz Berlina na Slobodnom univerzitetu u Berlinu organizuje prvi letnji univerzitet za žene na kome je učestvovalo približno 600 žena iz akademske zajednice i ženskog pokreta.

Kao prva institucija iz oblasti ženskih studija, 1978. godine u Berlinu je osnovan *Frauenforschungs-, -bildungs- und -informationszentrum e.V. (FFBIZ)*. Osnivanju centra su prethodile intenzivne debate o autonomiji ili institucionalizaciji ženskih studija. Od 20. do 24. marta 1979. godine preko 5000 žena pohađa *Frauenforum im Revier* na Pedagoškoj akademiji (*Padagogische Hochschule*) u Dortmundu. U pitanju je obrazovni program sastavljen od filmova,

predavanja i kurseva. Ideja je bila privući „domaćice, majke i starije žene“ u čemu se i uspeo – 90% polaznica nije imalo fakultetsko obrazovanje. Nakon ovog događaja usledili su sastanci koji su rezultirali osnivanjem ženskih studija na Univerzitetu u Dortmundu dve godine kasnije. Tokom narednih godina, ženske studije su uspostavljene i na drugim univerzitetima.

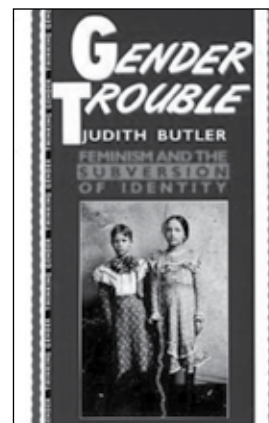
Na inicijativu Vlade Savezne države Donja Saksonija 1981. godine usledilo je osnivanje *Instituta Frau und Societi (IFG)* u Hanoveru.

IFG je nezavisni istraživački institut koji osim što sprovodi različita naučna istraživanja koja se tiču društvenog položaja žena i mehanizama njihove diskriminacije, nudi praktične predloge koji mogu dovesti do većeg učešća žena u društvenom životu i većoj vidljivosti njihovog doprinosa političkom,

I.F.F. Bielefeld, flojer

društvenom, ekonomskom i kulturnom napretku. Institut se najvećim delom finansira iz budžeta Savezne države Donja Saksonija uz finansijsko učešće pokrajina Berlin i Hesen i Saveznog ministarstva za žene i omladinu. Istraživački projekti u čijem fokusu su žene se danas sprovode u etabliranim istraživačkim institucijama. Prvi zvanični institut za ženske studije na Nemačkom univerzitetu Interdisciplinarna istraživačka grupa za ženske studije *Interdisziplinäre Forschungsgruppe Frauenforschung (IFF)* osnovan je u julu 1982. godine na Univerzitetu u Bilefeldu. IFF je 2004. godine preimenovan u *Interdisciplinarni centar za ženske i rodne studije (Interdisziplinäres Zentrum für Frauen- und Geschlechterforschung)* i postoji i danas kao nezavisni istraživački institut.

Prevod knjige *Nevoja s rodom*, američke poststrukturalističke filozofkinje koja je posebno doprinela razvoju kvir teorije, Džudit Butler, objavljen je u Nemačkoj 1991. godine pod naslovom *Das Unbehagen der Geschlechter*. Recepcija ove knjige pokreće brojne

kontroverze i dovodi do promena unutar ženskih i rodnih studija (i) u Nemačkoj. Njena teza je da su pol (sex), rod (gender) i seksualnost društveni konstrukt i samim tim fluidne kategorije koje se performativno stvaraju. Iako Butler performiranje kategorija pola, roda i seksualnosti ne posmatra kao dobrovoljan izbor, već kao produkt „regulativnog diskursa“ i „disciplinskih režima“, ovo dovodi do sukoba sa zagovornicama radikalnog feminizma. One smatraju da kvir teorije više ne definišu patrijarhalnu represiju nad ženama kao objektivno postojeći problem, već ga pripisuju subjektu i njegovom samodefinisanju. Studije roda nastaju pod uticajem zagovornika/ca kvir teorije.

Zahvaljujući predavačicama sa četiri nemačka univerziteta i mreži ženskih studija: Sigrid Metz-Gockel (Dortmund), Ursuli Miler (Bilfeld), Ursuli Bir (Dortmund), Doris Janšen (Esen) i Ilsi Lenc (Bohum), 1993. godine je u Severnoj Rajni-Vestfaliji pokrenut postdiplomski program *Rodni odnosi i društvene promene – agensnost žena i moć definicije (Geschlechterverhältnis und sozialer Wandel – Handlungsspielräume und Definitionsmacht von Frauen)*. Ovo slede i drugi univerziteti na nemačkom govornom području. Pred zimski semestar 1997/1998. godine pokrenut je interdisciplinarni masterski program *Rodnih studija (Geschlechterstudien)* na Humbolt univerzitetu u Berlinu.

Kada su feministkinje sedamdesetih godina počele da deluju, to su činile uglavnom van univerziteta. U značajnom članku „Ženski pokret i univerzitet“ (1975), dve feministkinje Anja Meulenbelt i Joice Outshoorn navele su da univerzitet nije poznato polje rada za feministkinje. Veoma malo istraživanja u oblasti ženskih pitanja ili istorije žena je rađeno na univerzitetima. Studentkinje i učenice sebe su smatrale privilegovanim ili oslobođenim, i nisu osećale potrebu da se bave udatim ženama koje su, u njihovim očima, izabrale put zavisnosti. Stoga se uvođenje ženskih studija na univerzitetima desilo prilično kasno, tek nakon 1974. godine. Levo orijentisane studentkinje na univerzitetima počele su da shvataju da ugnjetavanje ne dolazi samo od strane vladajućih klasa, već i od strane vladajućeg pola (roda). Nebinarni profesor kriminologije i romanopisac Andreas Burnije (Katarin Desaur sa Univerziteta Najmegenu) predložio je da se osnuje ženski univerzitet u Holandiji, ali to nikada nije realizovano.

Anja Meulenbelt "Nema više siteda"

Godine 1977. osnovana je prva sekcija ženskih studija na Univerzitetu u Amsterdamu. Ostalo je otvoreno pitanje u kojoj meri ženske studije treba da budu poseban studijski program, ili da budu integrisane u mnogo različitih oblasti istraživanja. Naučnice,

pionirke u oblasti ženskih studija, Anet Blajh i Petra de Vris, predložile su ovo drugo i tako stvorile multidisciplinarnu istraživačku oblast ženskih studija. U godinama koje dolaze, pristup ženskim studijama bio je dvojak. S jedne strane, ženske studije su pokušavale da uspostave sopstvenu oblast, sa druge strane, izazivale su i provocirale druge etablirane oblasti, gde su ženska pitanja bila marginalizovana ili čak ignorisana. Tokom kasnih 70-ih i 80-ih, na univerzitetima u Utrehtu, Lajdenu, Groningenu i Najmegenu, otvarane su studijske grupe i odseci za ženske studije.

Važno polje delovanja ženskih studija bilo je suprotstavljanje istorijskim narativima u kojima dominiraju muškarci. Holandska feministička naučnica Mineke Boš, koja je radila na univerzitetima u Groningenu i Mastrohtu, intenzivno je radila na uvođenju rodne perspektive u istorijske narative. Njena doktorska teza koju je odbranila na Univerzitetu Erasmus u Roterdamu, zvala se Rod nauke. Postoji i relevantan naučni istorijski časopis na holandskom jeziku *Historica* čiji fokus je uloga žena i roda u istoriji.

Godine 1980. osnovan je naučni časopis **Tijdschrift for Vrouwenstudies (Časopis za ženske studije)**, uz podršku svih

važnih univerziteta na holandskom i flamanskom govornom području. Tokom sedamdesetih godina prošlog veka došlo je do brzog širenja odeljenja za ženske studije na

univerzitetima u Holandiji i Flandriji. Stoga je postojala snažna potreba za platformom na kojoj bi studenti/kinje i naučnici/ce mogli/e da prezentuju nova otkrića. Kao rezultat globalnih, naučnih diskusija o značenju konstrukcije roda i esencijalizma u ženskim studijama, 1988. godine časopis je promenio ime u *Tijdschrift voor Genderstudies (Časopis za rodne studije)*, zamenivši „ženske studije“ terminom „rodne studije“.

U Amsterdamu se nalazi **Atria**, uticajni istraživački centar za ženske studije i istraživanja u vezi sa rodnom. Arhiv i biblioteka Atrije jedni su od najstarijih i najvećih istraživačkih centara za feminizam, ženski aktivizam, sufražetkinje i slične teme. Osnovan je 1935. godine kao međunarodni arhiv ženskog pokreta. Osnovale su ga uticajne sufražetkinje Johana Naber (1859–1941), Rosa Mannus (1881–1942) i Villemijn Posthumus-Vander Goot (1897–1989). Kasnije je Međunarodni arhiv preimenovan u Aleta, po čuvenoj sufražetkinji i prvoj studentkinji u Holandiji, Aleti Dzejkobs. Od 2012. zove se Atria i mesto je istraživanja za naučnike/ce iz celog sveta.

Aleta Dzejkobs

Učesnice/i projekta REWOMEN

Srbija

ARHIV VOJVODINE

Projektna koordinatorka

Aleksandra Mirimanov

Projektna menadžerka

Ljiljana Bubnjević

Jovanka Alimpić

Zagorka Avakumović

Ljubica Budać

Aleksandar Dimitrijević

Branislava Matić Vidović

Ildiko Mergeš

Dragana Katić

Šarolta Kartag Miladinov

Milica Savić Kosovac

Vladimir Mučibabić

Ivan Redžek

Ivana Petrović

Olgica Trbojević

Lazarela Zirojević

Ivana Gojković

FONDACIJA NOVI SAD 2022 – EVROPSKA PRESTONICA KULTURE

Projektni menadžer

Bojan Milosavljević

Jovana Mitrović

Katarina Kostić

Milica Rašković

Bilja Tadić

Biljana Čubra

Marijana Ramić Vulin

Milena Janković

IRIDA/ Inicijativa za ravnopravnost, inovativnost i društveni angažman

Velimir Milošev

Teodora Petković

Mina Petrić

Sanja Gojević

Isidora Paklar

ŽENSKÉ STUDIJE I ISTRAŽIVANJA

Margareta Bašaragin

Isidora Dekić

Svenka Savić

SOS ŽENSKI CENTAR

Jelena Stojanović

Ivana Perić

Vanja Stepanović

Maša Poznanović

OSTALE UČESNICE

Mina Damnjanović

Dragana Nikolić

Marija Šujica

Milja Mazarak

Višnja Vukajlović

Holandija

STICHTING TUMBA

Ajla Zildžović Jegić
Mirka Antolović
Guido van Hengel

Albanija

BEYOND BARRIERS ASSOCIATION

Deni Sanxhaku
Dorina Boçe
Xhovana Lusha
Nevi Mazreku
Irena Topalli

Italija

LIV.IN.G. SRL

Eleonora De Caroli
Giuliana Ciancio

Francuska

INSTITUT DES CROISEMENTS

Aude Lachaise
Marta Wierszyłłowska
Nicolas Wild
Simge Gücük

Grčka

POLYPLANITY

Aristeidis Kreatsoulas
Chrysoula Plakioti
Vicky Strataki
Soula Marinoudi

AMAKA

Niovi Stavropoulou
Artemis Xeniou
Vivi Papanikola
Dafni Kalafati
Charitou Elpida
Anastasia Valiri Spiliopoulou

Slovenija

MLADINSKO DRUŠTVO BTT

Staša Dabič Perica
Janja Erpič
Urška Preis

UNIVERZA MARIBOR

Deja Bečaj

PTUJ TOURISM

Doroteja Kotnik

**SLOVENAČKA AKADEMIJA
ZNANOSTI I UMETNOSTI**

Helena Serazin
Barbara Vodopivec

Nemačka

MULTICULTURAL CITY E.V.

Judith Magdalena Piotrowski
Stephanie Reist
Edda Battigelli
Julia Vandehof
Ekaterina Skladmann
Monika Dobrowlanska

Poljska

FONDACIJA SLAWEK

Krzysztof Łagodziński
Daria Daria Maria Matynia
Piotr Toczyski

Crna Gora

ŽENSKA ALIJANSKA ZA RAZVOJ

Vesna Popov
Stana Šćepanović
Ana Milović Jasikovac

Za izdavača
Dr Nebojša Kuzmanović, direktor Arhiva Vojvodine

Lektorke
Ivana Gojković i Milica Savić Kosovac

Dizajn kataloga
Dragana Nikolić

Štampa
Atom d.o.o.
Tiraž
100

CIP - Katalogizacija u publikaciji
Biblioteke Maticе српске, Нови Сад

305-055.2(083.824)

МИРИМАНОВ, Александра

Rewomen : Evropsko žensko sećanje / Aleksandra Mirimanov, Bojan Milosavljević. - Novi Sad : Arhiv Vojvodine, 2022
(Novi Sad : Atom). - 12 str. : ilustr. ; 20 cm

Tiraž 100.

ISBN 978-86-81930-68-7

1. Милосављевић, Бојан [аутор]

а) Европско женско сећање. Пројекат -- Изложбени каталози

COBISS.SR-ID 68014089

Međunarodna konferencija „DRUG-CA ŽENA. Žensko pitanje. Novi pristup“
Studentski kulturni centar Beograd, 1978.

The European Commission support for the production of this publication does not constitute an endorsement of the contents which reflects the views only of the authors, and the Commission cannot be held responsible for any use which may be made of the information contained therein.

XERONHE

NOVI SAD
EUROPEAN
CAPITAL OF
CULTURE

Irida

amaka

BANK BALKAN

TUMBA

living

multicultural city

POLYPLANITY

АРХИВ ВОЈВОДИНЕ

Novi Sad, Žarka Vasiljevića 2A
www.arhivvojvodine.rs

ISBN-978-86-81930-68-7